

Simén Domokos és kora.

— Korrajz. —

(IV. Közlemény.)

Az erdélyi unitáriusok viszonzszeretete és figyelme az angol unitáriusok iránt már az 1859. évi aug. 28 s köv. napjain tartott Egyházi Főtanácsi gyűlésen ismételten megnyilatkozott. Erre vonatkozólag szószerint idézem e Főtanácsi gyűlés jegyzőkönyvének 49—51 pontjait.

„49. Ezen zsinati Főtanács 40-ik száma alatti határozata következtében közelebbről egyetemről lejött tanárok: Buzogány Áron, Ferencz József s Marosi Gergely atyánkfiai beadják a külföldöni utazásukra, — egyetemi életökre, úgy az általuk egyetemben tanulmányozott tantárgyakra vonatkozó *emlékiratot*, különös tekintettel Buzogány Áron s Ferencz József atyánkfiaiának angol unitárius hitrokonainknál tett látogatásukra nézve. Mely emlékirat a zsinati Főtanács előtt felolvasatott s utóbb az illető emlékkönyvbe beigtattatott.*

„50. Indítványoztatik, hogy angol hitrokonainknak azon vallásközösségünk iránt nyilvánított nemes áldozatukért az E. K. Tanács (144. szám alatt) nekik elismerő köszönőiratát már meg is küldte, — valamint azon újabb rokonszenvért s nemes ajánlatokért, melyek a fentebbi szám alatt említett emlékiratból kiteszöleg angol hitrokonink részéről részint vallásközönségünk, részint közelebbről Londonban járt két ifjú tanár afiai iránt újabban nyilvánult: küldessék ezen zsinati Főtanács részéről is elismerő köszönő irat angol hitrokonainknak. (*Fégyés.* Ezen indítvány elfogadtatván, megbizatnak Buzogány Áron s Ferencz József afiai arra hogy az illető köszönő iratot angol-nyelven készítsék el s az angol hitrokonainknak hivatalosan küldessék el.)

„51. Indítványoztatik, hogy az angol unitárius egyházi

* Sajnos, ez az emlékkönyv azóta az emlékirattal egyetemben elveszett. — A Buzogány Áron által 1867-ben összeállított Emlékkönyv ennek a pótlására készült.

irodalom bőségét és gazdagságát tekintetbe véve, kívánatos volna, hogy theologus ifjainknak az angol nyelv, mint szükséges kulcs szent vallásunkat érdeklő némely tekintélyes eszme-forrásoknak, ha nem is mint kötelező tantárgy, — taníttassék. (Végzés. Az indítvány elfogadtatván, a további célserü intézkedés e tekintetben az E. K. Tanácsra bízatik.)“

Az angoloknak küldött zsinati köszönő levél teljes szövegében ez volt:**

Az erdélyi unitárius vallásközönség két évi időköz után a jelen zsinati szent gyűlésben összejövén, nem tehetjük, hogy ez ünnepélyes alkalommal köszönetet ne nyilvánítsunk Önöknek, tisztelt hitrokonok, azon rokonszenvért, azon segélyezésért, melyet Önök mutattak irántunk s nyújtottak nekünk. Örvendett lelkünk, tapasztalván azon meleg érdeklődést, melyet Önök szorongatott helyzetünkben irántunk nyilvánítanak s azon élénk buzgalmat, mely Önöket azoknak, kik e távol helyen, bárha Önöktől nyelvre nézve is különbözök, de akik Önökkel hitben s vallásos meggyőződésben egyek, — azoknak vallási ügyeiben való szükségei tettelegesen támogatására indította.

Önök ugyanis, tisztelt hitrokonok, nemcsak anyagi szükségjeink támogatásához járultak nemes segélyezéssel, aláírás útján az angol unitárius egyházközségekből tekintélyes összeg pénzt gyűjtván s küldvén mi nekünk, de egyszersmind ügyünk iránt a legmélyebb érdeklődést tanúsítják az által, hogy Önök közül hozzánk előttünk mindig kedves emlékezetben élő férfiakat küldének, kik itt közöttünk valódi helyzetünkről, tanító- s vallásos intézeteink korszerű s a körülményekhez képest szükségelt igényeiről annál pontosabb értesülést szerezhessenek; — valamint azon testvéries szíveség s vendégszeretet által is, mellyel Önök két ifjú papunkat, Buzogány Áront és Ferencz Józsefet, Londonban tett rövid látogatásuk alkalmával fogadni szíveskedtek. E két egyházi tagunk a legélénkebb színnel, a leghálásabb emlékezéssel rajzolta előnkbe azon napok emlékét, melyeket Önök körében sze-

** Úgy ezen, valamint e tanulmány folyamán közölt több más angol nyelvű levél magyarra fordítását dr. Boros György theol. akad. tanár úr végezte. Fogadja készséggel följajánlott segítségéért e helyen is hálás köszönetemet.

rencsések valának tölteni; s az öröm legélénkebb nyilatkozataival azon általok tett értesítést, hogy Önök, tisztelt hitrokonok, az oly örvendetesen megkezdett testvéries újabb érintkezést s hitrokoni összeköttetést továbbra is nemcsak fenntartani, de azt célszerű intézkedések által szorosabbra fűzni kívánják.

Különös vigasztalásunkra szolgált nekünk, midőn szent vallásunk szilárdítására s lelkiismeret-szabadságunk megoltalmazására tett törekvéseink s áldozatkészségünk Önök teljes elismerésére találtak, mely elismerés legtanulságosabb bizonyítványával tekintjük épen az önök által nekünk oly istenies készséggel nyújtott nemes segélyt.

Fogadják, tisztelt hitrokonok, ezen irántunk való rokonszenvők, szeretetők többszörös bizonyítványaiért őszinte hálaunk s azon szívünkbelől forrt óhajításunk kifejezését: vajha a köztünk létező vallásos kapocs szent ügyünk s törekvéseink előmenetelére ne csak fennmaradjon, sőt hova-tovább mind inkább erősödjék.

A mindenható Istennek, a szeretet mennyei Atyjának áldása lebegjen Önök, mindnyájunk és szent ügyünk felett!

Az erdélyi Unitárius Zsinati Főtanács nevében Kolozsvárt, augusztus 30. 1859.

kaáli Nagy Elek főgondnok, világi elnök
aranyosrákosi Székely Mózes püspökhelyettes, egyházi elnök
bölöni Mikó Lőrinc titkár, jegyző.

E levél a Britt és külföldi Unitárius Társulatnak 1860. május 30-iki közgyűlésén került tárgyalásra. A tárgyalás menete annyira érdekes és fontos, hogy arról szó szerinti fordításban idézem a Társulat hivatalos jelentését.

„A komité (t. i. a Társulat végrehajtó bizottsága) célszerűnek látta és reméli, hogy a Társulat tagjainak helyeslésével találkozik, hogy ne feleljen e megtisztelő levélre a jelen alkalomig, habár azt már nyilvánosságra hozta a *Inquirer* lapban. A választ különben elkészítettük s azonnal a gyűlés elejébe fogjuk terjeszteni. A komité szerencsés volt ebben az ügyben. Paget János urral személyesen is tárgyalni s megkérdezte tőle: milyen módon tehetne leghatásosabb szolgálatot Nagybrittania unitáriussága az erdélyi testvéreknek?

Paget úr nagyon érdekes tájékozást nyújtott mind a papság, mind a tanárok helyzetéről és kimutatta, hogy ezek nagyon előkelő helyet foglalnak el és nagy tiszteletben részesülnek mind a protestánsok, mind a katolikusok részéről, körülbelül olyan értelemben, mint a mi országunkban. És továbbá kijelentette, hogy a befolyásunk még nagyobb lenne, ha a közoktatás terén magosabb színvonalat érhetnénk el. Mind a papi, mind pedig a világi elem, különösen akik tanári állásra pályáznak, rá vannak utalva, hogy magosabb rendű kiképzésben részesüljenek, mint amit otthon megszerezhetnek. Ezt annyival inkább hangsúlyozza, mert az erdélyi tanulók szegénységük miatt nem igen látogathatják a külföldi egyetemeiket.

Paget úr befejezésül annak is kifejezést adott, hogy rendkívüli nagy haszon származna reájok abból, ha a tanulók átjöhetnének Angliába s itt részesülnének nemcsak tudományos theologiai és irodalmi kiképzésben, hanem alkalmat nyernének arra is, hogy megismerkedjenek országunk szabad intézményeinek gyakorlati munkásságával, így jutván azon előnyökhöz, amelyek egyenes vagy közvetett úton származnak azok részére, akik élvezhetik a gondolkozás és a szólás szabadságát. Továbbá azt is elmondta, hogy az erdélyi unitáriusok szívesen hajlandók volnának hozzájárulni ahhoz, hogy a képebb és jelesebb tanulók Angliában hosszabb időt tölthessenek el tanulmányaikkal, de szegénységök és a közelebbi esztendőkre lesújtó körülményei annyira elszegényítették őket, hogy angol segítség nélkül az e célra szükséges összeget nem tudnák előteremteni.

A közgyűlés figyelmébe vette azt a kiváló benyomást, amelyet az a két erdélyi ifjú ember gyakorolt kiváló intelligenciájával, tájékozottságával és vallásos buzgóságával, akik az utóbbi évi gyűlésen jelen voltak, — és kifejezte óhaját, hogy milyen jó volna megvalósítani Paget úr ajánlatát. Ezekhez képest és bízva az angol unitáriusság áldozatkészségében, a közgyűlés ajánlja, hogy azonnal tétessék lépés egy erdélyi nevelési alap gyűjtésére.

Nem sokkal azután, hogy a komité ezt a jelentést megtette, Paget János úrtól a következő levél érkezett hozzá: „Hazaérkezésem után a Consistorium elejébe terjesztettem az

ügyet, mely rögtön kinevezett egy bizottságot Kriza, Buzogány és Ferencz urakból, hogy vizsgálják meg, miképen lehetne kieszközölni, hogy 1—2 unitárius ifjú Angliába menjen. Ezek az urak a komité levelének kézhez vétele után azonnal felkerestek engem és a következőkről értesítettek. A consistorium elhatározta, hogy ebben az évben egy tanulót küld Londonba, ha számíthat arra, hogy részint saját gyűjtésükből, részint egy kis alapból évi 500 frt. o. é. fognak adni. A consistorium a főtanács határozata nélkül ennél többet nem ígérhet, annál kevésbbé, mert pénzforrásai nagyon korlátoltak és mert a jelen körülmények között alig remélhető, hogy a Főtanács gyűlést tarthasson a tél beállta előtt. Egyben remélik, hogy vagy magángyűjtésből vagy más úton össze fognak hozni hasonló (500 frt) összeget egy másik tanuló részére. Ha az angol unitáriusok biztosítani tudják évenként ugyanezt (50 font) az összeget mindenik tanuló részére, azt hiszem, ez a terv sikerülni fog.

Ami az utazás költségeit illeti, azt hiszem, hogy ha a leg-rövidebb útat választja s megállás nélkül megy, 10 font elég lesz. Azonban aligha lehet várni fiatal embertől, hogy a legnagyobb városokon úgy haladjon át, hogy egy pár napot ne töltsön mindenikben. Tehát azt hiszem, hogy az út költségeit 15 fonttal lehetne fedezni.

A fennmaradó 85 fontból, azt hiszem, de hiszen Önök jobban megítélhetik, elláthatja magát Londonban egy évig. Az az ifjú, akit jövő szeptemberben ki akarnak küldeni, szorgalmasan tanulja az angol nyelvet; úgy szintén egy másik is, aki a második helyre számít. Nagyon szeretném, ha két tanulót lehetne ellátni egyszerre s így minden évben 1—1 mehetne ki. Ennek az lenne az előnye, hogy első segítségére lenne a másodiknak, megadhatná a felvilágosítást, tájékozást az itteni szokásokról, tehát megkönnyítené az elhelyezkedést.

Ezen ifjak tanulmánya természetesen főképen theologia lenne, de emellett azt tanácsoltam Kriza úrnak s a Consistoriumnak, akik nagyon örömet hozzájárultak, hogy mindenik tanulónak ajánlani kellene, hogy válasszon egy csoportot a világi tudományok közül is, pl. geológiát, chemiát, zoológiát, mechanikát vagy ami inkább tetszik, hogy ezekben is kellő tájékozást szerezzen a theologiai tudományok mellett.

Ezt azért ajánlom, mert én jól ismerem az itteni viszonyok alapján, hogy mely tárgyak tanulmányozása volna legkívánatosabb. Erdélyben majdnem teljesen lehetetlen tanulni ezeket a tudományokat nemcsak azért, mert nincsenek megfelelő tanítók, hanem azért is, mert ezeket csupán könyvekből tudományos felszerelések nélkül tanítani majdnem lehetetlen. Ilyenek pedig ebben az országban nincsenek. Nem akarom azzal fárasztani, hogy ezen tárgyak tanulmányozása szükségességét hangsúlyozzam. Csak azt emelem ki, hogy rövid idő alatt nagyon fogjuk érezni hiányát, hogy ezek tanítására megfelelő ember nincsen. Épen most alakult meg az Erdélyi Múzeum Egylet és már is gazdagon el van látva az ország lakóinak különböző osztályaitól nyert adományokkal. Ezzel kapcsolatban alakult egy filozofiai társaság, melynek az a célja, hogy népszerű előadásokat rendezzen. Előre látható tehát, hogy a természettudományok iránti érdeklődés fel fog ébredni s keresni fogják a tanításra alkalmas embereket. Meg vagyok győződve, hogy az unitáriusság tekintélye emelésére nagy befolyással volna, ha erre alkalmas emberek közülünk kerülnének ki és hasonlóan jól hatna a közönségre, ha tudományosan felkészült emberek saját intézeteinkben végeznék azt a munkát s innen kiindulva irányítnák a nagy közönséget az új tudományok útjain.

Erdélynek más irányban is volnának szükségletei, de csak arra hívom fel a figyelmet, hogy első sorban gazdag könyvtár, jól felszerelt laboratorium és szertár kellene, mert meg vagyok győződve, hogy semmi sem fizetné ki ennyire a költséget és fáradságot. Hogy ilyesmit megvalósulhassanak, mindenekelőtt erősen át kell érezni a szükségét. Az én szemem előtt tehát az lebeg, hogy teremtsük meg a professzornak egy felsőbbrendű osztályát s aztán önkényt fog következni a többi szükségek kielégítése is. ❁

Mellőzöm a közoktatás terén észlelt több hiányokat, milyen különösen a tanulók elhelyezkedése, ami oly mélyen meghatotta Tagart és Steinthal urakat is, midőn Kolozsvárt és Tordát meglátogatták. Minden egészségügyi törvények legteljesebb kijátszását jelenti, sőt ellenkezik a természetes tisztasági szabályokkal is, ami itt van, de a tanulók nagyfokú szegénysége és ezenkívül a kényelmi és egészségügyi fölszere-

léseknek egész országban észlelt nagy hiánya némi magyarázatul szolgál, — hogy t. i. fiatal emberek fületlen szobában aludjanak. Ezt a mai társadalmi felfogás szerint, azt hiszem, alig lehet megbocsátani. Legyen szabad tehát ismételten kifejeznem azon reménységemet, hogy azok, akik Angliában látják, hogy miképen lehet javítani a helyzeten és hogyan kell gondoskodni az ifjúságról, módját fogják találni, hogy itt is némi javulás létesülhessen.

Ezekből láthatják, hogy nekem minden törekvésem — legalább is jelenben — az, hogy ezt az ügyet megvalósuláshoz juttassam, hogy az ifjaknak Angliában nevelését biztosítva, ezáltal elsőrendű tanárok kiképzését s az erdélyi unitárius testület értelmi és erkölcsi értékének magasfokra emelését remélhessem. Azt hiszem, helyesen járunk el, ha erőnket nem forgácsoljuk szét, hanem minden igyekezetünket erős elhatározással egy pontra irányítjuk, mert ilyenformán a haladás további nagy harcának a megvívása könnyebb lesz.

Maradok legnagyobb reménységgel sikerünk biztosításáért és hálás köszönettel azért az érdeklődésért, melyet szükségleteink iránt tanusítsanak.

Paget János.“

E levél megerősítette a komitét abban az elhatározásában, hogy az erdélyi ifjak nevelésében közre kell munkálkodnia, miért is indítványt terjesztett a közgyűlés elé, melyben kérte, hogy a Társulat jövedelmének egy kis részét fordítsa ennek a célnak megvalósítására s hatalmazza fel a közgyűlés a komitét arra, hogy tegyen meg minden lépést, amit e cél megvalósítása érdekében szükségesnek tart.

Egyidejűleg meghatározott, hogy az alábbi szövegű levél küldessék el Kolozsvárra:

„A Brit- és Külföldi Unitárius Társulat az 1860. máj. 30. Londonban tartott évi közgyűlésének levele az Urban szeretett hitrokonaikhoz, az Erdélyi Unitáriusokhoz.

Szeretett testvéreink a Krisztusban! Benső örömmel vetjük és olvastuk Önöknek 1859. aug. 30. Kolozsvárt tartott zsinati Főtanácsukból hozzánk intézett levelét.

Mi nem szoktunk zsinatokban gyűlni össze és nem igénylünk semmi tekintélyt Nagybritanniában más unitáriusok nevében beszélhetni; — de mivel önök minket azon megtisztelte-

tésben részesítettek, hogy levelökét szeretett földink, Paget János, útján Egyesületünk Képviselő Bizottságához (Committee) intézték: mi megtisztelő kötelességünknek érezzük ezen alkalmat, midőn Egyesületünk évi közgyűlését tartja. megragadni avégre, hogy önöknek felelhessünk.

Mint az Isten egységét hirdető szentírási alaptanokban Önökkel közös hitrokonok, üdvözöljük, mi az Önökkel, erdélyi unitáriusokkal való érintkezés s rokonszenv nyilvánulásának alkalmát; becsüléssel és szeretettel tekintünk Önökre, mint a protestáns hit és tiszta kereszténység némely korábbi hirdetőinek utódaira és képviselőire. Tiszteljük mi Önöket szilárd ragaszkodásukért azon szentírási nagy igazságokhoz, melyeket Önök elődei ezelőtt csaknem három századdal mély megfontolás következtében fogadtak el, mint oly hitet, mely egykoron a szenteknek adatott. Élénk rokonszenv ébred bennünk Önök iránt azon megpróbáltatások s szenvedések közepett, melyeket Önöknek s elődeiknek kiállaniok kellett a vallásszabadság követelése, egyházaik s tanintézeteik fenntartása érdekében s annak bevallásáért, amit keresztény igazságnak hittek lenni.

Bensőleg jól esik nekünk az, hogy nyomasztó viszonyaik közepett képesek valánk Önökön segíteni, hogy kezeiket némileg erősíthettük tanintézeteik függetlensége fenntartásában s azok célszerű fejlesztése-, gyarapítása- s szilárdításában, mivel mi azt hisszük, hogy a szabadság és a tanulás Jézus Krisztus tiszta tudományának igaz barátai s természetes szövetséges társai.

Mi örvendünk azon személyes érintkezésnek, melyet némely földieink Önök hazájában, Önök közt élvezhetének; és örvendünk azon, hogy nekünk is vala alkalmunk itt, hazánkban Önök földieik közül egy párt üdvözölhetni, értelmi miveltségüket s buzgalmukat méltánylással szemlélhetni.

Óhajtjuk, vajha közöttünk az ilyenmü érintkezések gyakran megújulnának, hogy mi tanulhatnánk Önöktől s Önök tőlünk, ha az igazság s szeretet magosabb elsajátításában valamelyik felülmulta a másikat.

Legyenek meggyőződve kedves keresztény testvérek, hogy amennyiben befolyásunktól függ, a Nagybrittaniai és Irlandi Unitáriusok egyházában s egyetemi intézeteiben min-

dig szabad és szeretetteljes üdvözlettel találkozandnak azon egyházi egyének és tanulók, kiket Önök hozzánk átküldenek.

Hálával emlékezünk mi azon szolgálatokra vissza, melyeket a vallás reformálása korában Önök elődei tevének; és ha hazánk szabad intézményeinek befolyása alatt nekünk azon kedvezmény jutott, hogy az általok oly derékül megkezdett munkát tovább vihettük s a szent tudományok s igazságnak ügyét bármely mértékben tovább fejleszthettük: mi óhajtjuk, hogy Önök, ama munkásoknak utódai, a mi áldásainkban, amennyire lehet, részesülhessenek.

És most, kedves hitrokonaink, a mi Urunk Jézus Krisztus Atyjának, a mi Istenünknek védelmébe s jószágos szeretetébe ajánljuk Önöket; imádkozunk teljes bensőséggel, hogy Önök, mint egy keresztény egyház, növekedjenek a tudományban, szabadságban és igazságban és szeretet és gyakorlati istenes élet által legyenek díszére Idvezítőnk tudományának mind-örökre.

Charles Paget elnök
A. Sydney Aspland pénztárnok
R. Brooke Aspland } titkárok.
I. E. Blannel }

A Társulat titkára (R. B. Aspland) ugyanezen alkalommal Paget Jánost (Erdélyben) arról értesítette, (Paget ez értesítést 206—1869 E. K. T. szám alatt az Egyház Képviselő Tanácsnak továbbította), hogy egy Loñdonba menő theologus ifjú számára 50 font sterling évi alapítvány kész. Az Egyház Képviselő Tanács ezt is tudomásul vevén, felkérte Pagetet, fejezze ki köszönetünket érte a Társulatnak s értesítse egyszersemind arról, hogy Simén Domokos nevű theologus ifjút előlegesen is ajánlja Egyházi K. Tanácsunk az írt alapítványra.

Simén Domokos ugyanis az E. K. T. 1860. évi 131 sz. alatti határozatából láthatólag értesülvén a londoni alapítványról, folyamodott az E. K. Tanácshoz ezen alapítvány megkapásáért, igérvén, hogy hazajötte után egyházunknak kebelében kíván szolgálni. Az E. K. T. Simén Domokos kérését teljesítette, sőt a szükséges ajánlólevéllel ellátta, — ki még ezen év őszén ki is ment s november 4-ről Londonból kelt

levelében Székely Mózes püspökhelyettest értesítette megérkezetről s szives fogadtatásáról.

Ezzel az angol és erdélyi unitáriusok közötti kapcsolat végérvényesen megteremtett. Mielőtt már most Simén Domokos londoni időzésének elbeszéléséhez kezdenék, még két dolgot akarok megemlíteni. Egyik az, hogy a „Manchester New College“ nevű londoni unitárius papnevelő intézet igazgatója, John James Tayler 1861. ápr. 14-én latin nyelvű levelet írt püspökhelyettes Székely Mózesnek, melyben felhívja, hogy évenként legalább egyszer váltsanak egymással levelet; kéri, hogy a vallásunkat érdeklő megjelent és megjelenendő munkákat kölesönösen küldjék meg; s kérdi, hogy Simén Domokos után, ki ott nagy sikerrel tanul, kit fogunk megint Londonba küldeni? E levelet E. K. T. kiadta a kollégiumi tanároknak megválaszolásra. A válasz el is készült, el is küldetett de szövegét nem ismerem. Másik az, hogy Koronka Antal esperes azt indítványozta: azért, hogy ne csak elfogadni láttasunk jótéteményeket angol unitárius hitrokonainktól, amiben reánk nézve valami megalázót lát indítványozó, tehát nekünk is kellene valamit tenni, valamit felajánlani részökre és pedig mivel az angol unitáriusok most egy alapítványt tettek Londonban egy theologus ifjunkt számára, nekünk viszonzni kellene a tettet s ha nem állandólag, legalább esetről esetre, aláírás alapján is, gondoskodnunk kellene, hogy egy angol theologus ifjút kolozsvári főtanodánk papnöveldejében lássunk el mi is s ezt ajánljuk fel angol hitrokonainknak. Ha indítványa elfogadtatik, maga részéről indítványozó 10 forintot ajánl aláírásképen. E. K. Tanács ez indítványt szegénységünk miatt időszerűtlennek, szellemi állapotunkra való tekintettel pedig célszerűtlennek találta.

Ez előzményekkel lezárult az angol-erdélyi unitárius kapcsolat előkészítése. Nézzük már most, milyen volt Simén Domokos élete a londoni papnöveldeben.

Dr. Borbély István.

Brassai Sámuel.

Az irodalmi kritikus.

Brassai egész hosszú írói pályáján, kezdettől végig foglalkozott kritikával. Egész szellemi alkata inkább az elemző természetű kritikára, mint a szintetikus alkotásra volt berendezve. Erre utalta az a felfogása, melyet a tudomány hivatásáról és az irodalom nevelő és ízlésnemesítő rendeltetéséről vallott. Voltaire-rel azt tartotta, hogy jobb egy tévedést kiigazítani, mint egy új igazságot felfedezni. Meg volt benne minden kellék, ami egy jó kritikusknál nélkülözhetetlen: széleskörű, alapos ismeret a tudományok legkülönbözőbb ágai-ban, az elfogulatlanságra, objektivitásra való őszinte törekvés, elvszerűség: mindig csak tudományos meggondolás alapján, kiforrott és megérett elvek és meggőződés alapján ítélte, ebből folyó következetesség és erkölcsi bátorság, mely nem riadt vissza a sokszor személyét érő kiméretlen támadásoktól sem.

A következőkben, kirekesztve a tudományos kritika terére tartozó munkásságát, csupán irodalmi kritikai munkásságát fogjuk elemezni és méltatni. Tudományos kritikai csatározásaiban hosszú életén át sok sebet osztott és kapott; de rátermettségét és jogosultságát soha senki sem vonta kétségbe. De igen, az irodalmi kritika terén való forgolódását. Rossz néven vették, hogy Brassai, a tudomány vitás kérdéseiben félelmes felkészültségű és erejű harcos, az irodalom és művészet berkeibe is bemerészkedik s ott is hallatja homályt oszlató, tévedéseket igazító, sokszor éles és metsző hangját. Fábrián Gábor lekicsinylő gúnnyal mondja egyszer róla, hogy a költészet terén merő nullának tekinti „a jó öreget.” Szemere Miklós meg az irodalom kozákjának nevezi, aki mindig és mindenütt ott van, ahol csatározni lehet. Mindez Brassait nem rettentette vissza irodalmi hivatásától. De arra